

KADIN GİRİŞİMCİLER

Nurcan ÖZKAPLAN*

“Kadın emeğinin değmediği ekonominin bereketi olmaz”, Anneler Günü dolayısıyla bir mesaj yayımlayan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı M. Rifat Hisarcıklıoğlu, ilave etmiş: “Ekonomiyi kadın girişimciler kurtaracak..” (tüm gazeteler.com, 09.05.2009). Bu yetmemiş, “Hedefimiz, Türkiye’de kadın girişimcilerin sayısını, erkek girişimcilerin sayısıyla eşit hale getirmektir” demiş. Hemen istatistiklere bakalım: TÜİK 2009 verilerine göre; toplam işverenlerin %6.3’ü ve toplam kendi hesabına çalışanların %16.9’u kadın Türkiye’de; zira toplam istihdam edilen kadın sayısı zaten 6 milyonun altında (işgücüne katılma oranları %23.5), %51’i ücretli, %33’ü ise ücretsiz aile işçisi konumunda; dolayısıyla marjinalin marjinali olan kadın işveren sayısının 1 milyonun üstündeki erkek işveren sayısına nasıl eşitleneceği kadar, bu hedefin arkasındaki muradı sorgulamak da önemli.

TABLO 1. İşteki Durum ve Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilenler (bin kişi, 2009)

	toplam	tarım	sanayi	hizmet
erkek	15.406	2.808	4.479	8.119
ücretli	9.770	292	3.767	5.711
işveren	1.132	79	343	710
kendi hesabına	3.680	1.879	312	1.489
ücretsiz aile işçisi	824	558	57	209
Kadın	5.872	2.446	901	2.525
Ücretli,	2.999	173	732	2.094
İşveren	78	7	9	62
Kendi hesabına	749	408	131	210
Ücretsiz aile işçisi	2.046	1.858	29	159

TÜİK, İstatistik Yıllığı, 2005-2009, Tablo.11.6, s. 181.

* Prof. Dr., emekli öğretim üyesi

Tablo 1’de izlenebileceği gibi, kadın işverenler daha çok hizmetler sektöründe, hizmetler sektörü içinde de parekende ticaret kesiminde (Soysal, 2010), kendi hesabına çalışan kadınlar ise daha çok tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu noktada “girişimci” kategorisinin kimleri kapsadığı önemlidir: girişimci konumu için istatistiki bilgi olmadığından, işveren ve kendi hesabına çalışanlar kategorilerinin toplamının girişimcileri temsil ettiği kabul edilmektedir. Kendi hesabına çalışanlar, ücretli işçi çalıştırmadan, tek başına ya da cıvık/ücretsiz aile işçisi çalıştırarak üretim ya da ticaret yapanları kapsar. Küçük ve orta ölçekli işyerlerini (KOBİ) kapsayan bu tanım nedeniyle, KOBİ’ler girişimci kategorisinin, özellikle kadın girişimcilerin önemli bir bölümünü oluştururlar. Bu tanıma göre hesaplama yapılırsa; toplam girişimci sayısı 2009 yılında 5638 olup, bunun sadece 826 bini yani %14.6’sı kadın girişimcidir. 2002 yılında kadın girişimci sayısı 747 bin idi, dolayısıyla 7 yılda kadın girişimci sadece %10 artmıştır. Erkek girişimcilerin toplam erkek istihdamı içindeki payı %30’un üzerindeyken, kadın girişimcilerin toplam kadın istihdamı içindeki payı %14’tür.

Ayrıca, ev eksensiz çalışan kadınlar için geçerli olan üç istihdam biçiminden ikisi de kendi hesabına çalışma ve sipariş üzerine üretimdir (diğeri çok uluslu/ulusal şirketler için fason üretim). Yani kadınlar evlerde, dikiş, nakış, dantel, mantı, sarma, makarna vb. tipik kadın işlerini yapıp, ya pazarda satarlar ya da sipariş sahiplerine teslim ederler. Dolayısıyla, kadın girişimcilerin tanımı, kapsamı, önemi vb. üzerine analiz yaparken, “girişimci” gibi çok karizmatik, bağımsızlık ve güç dolayısıyla refah ima eden eril kavramı deşifre etmemiz gerekiyor. Zira, kadın girişimcilerin daha küçük bir bölümü, kendi sermayesi olan, nitelikli emeğe sahip, risk alan kadınlarken, daha büyük bir bölümü yoksul, niteliksiz emeğe sahip kadınlardır. (KEİG; 2008). Erkek egemen bir iş dünyasında kadın olmanın, kredi almaktan başlayıp, bu iş için gerekli sosyal ağa uzanan görünür engellerin yanısıra, kadınların cinsiyetçi işbölümü nedeniyle karşı karşıya kaldıkları pek çok görünmez engelin mevcudiyetinden bahsedebiliriz.

Kadın emeğinin özgünlüğü, cinsiyetçi olarak katmanlaşmış işgücü piyasası ve patriyarkal sistemin özel alandan kamusal alana kadınları ikincilleştirici gücünü hesaba katmadan, bu deşifreyi gerçekleştirmek mümkün değil gibi görünüyor. Kadın emeği, cinsiyetçi işbölümü gereği, eviçi üretim ve bakım emeğinin, görünmeyen, karşılıksız emeğin, çalışma yaşamında sürekliliğini koruduğu bir özgünlüğe sahip. İşgücü piyasası dinamikleri, patriyarkal sistemle bazen uzlaşıyor, bazen çelişiyor ama cinsiyetçi ve katmanlaşmış yapısını kıskançlıkla koruyor. Neo-liberal politikalar fırtınasında, güvencesiz, geçici ve kötü işler yaygınlaşmaya devam ediyor, hem kadınlar hem de erkekler için. Ekonomik krizler yine de kadın-

ların öncelikle işten çıkartılmasını (çünkü eve ekmek getirmek erkeğin görevi); güvencesiz, düşük ücretli işlerde kadın emeğinin öncelikle tercih edilmesini (çünkü kadınların iyi iş seçenekleri, eğitim ve iş piyasası da çok cinsiyetçi olduğundan, çok kısıtlı) daha olanaklı hale getiriyor. Kadın işi/erkek işi, kötü iş/iyi iş paralelliyi varlığını sürdürüyor büyük ölçüde.

Türkiye’de zaten 5 kadından biri istihdam ediliyor, istihdam edilenlerin %30’u tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor, yani iktisadi faaliyette bulunuyor ama kadın olduğu için hiç bir tazminat/ücret almıyor, zira feragat etmek kadın olmanın priyorkal sistemde diğer adı. %20 oranında kadın ise beyaz yakalı, profesyonel, yarı profesyonel işlerde çalışıyorlar, geri kalan bir %20’lik grup ise, yarı-nitelikli diyebileceğimiz, büro ve satış elemanı gibi statülerle hizmet sektöründe istihdam ediliyorlar; %18’lik bir oranda kadın ise niteliksiz işlerde çalışıyor. Dolayısıyla tarım sektörünün ağırlığı dışında, %20’lik üç grupta, profesyonel, yarı nitelikli ve niteliksiz kadın çalışanların sayıları hemen hemen eşit. Ücretsiz aile işçiliğini niteliksiz emek/kötü iş olarak kabul edersek ve diğer niteliksiz kadın işçilerle bir arada düşünürsek, istihdam edilen kadınların yarısı kötü işlerde çalışıyor diyebiliriz. Türkiye’de kentlerde enformal işlerde çalışan kadınların %77’sinin asgari ücretten düşük ücret aldığı belirlenmiştir (Dünya Bankası; 2009: 38).

Bu nedenlerle, işgücüne katılma oranları son 10 yıldır sürekli düşen (2008-2009 kriz döneminde çok az bir artış dışında) nitelikli ve niteliksiz kadın istihdamı, girişimcilik desteklenerek nasıl artabilir? Soracak çok soru var: Eğitim ve maddi teşvik, kadınlara kapalı iş kapılarını aralar mı? Mevcut kadın işlerini daha “düzgün/iyi” iş haline getirir mi? Kıdem tazminatının kaldırılmasının gündemde olduğu günümüz neo-liberal saldırganlık ve kriz ortamında, sermaye ucuz ve örgütsüz kadın emeğine neden kreş ve ulaşım olanağı sağlamaz? Devletin SSK primini 5 yıl boyunca ödemesine rağmen neden ilk defa işe girecek kadın işçiyi sermaye tercih etmez?

Bunun ötesinde girişimci kadınlarla ilgili çok fazla sorunlu alan var. Daha önce hiç çalışmamış evkadınlarının kadın girişimci olması, acaba hayatlarını nasıl etkiliyor? Çoğunluktaki çalışan kadınlar gibi gene insani olmayan koşullarda, çok düşük gelir için mi çalışıyorlar? Yoksa yoksullukla baş etmenin, kendilerini ve ailelerini dönüştürmenin yollarını da mı keşfediyorlar? İşgücü piyasasının cinsiyetçi yapısını gözönünde tutarak, bu makalede aşağıdaki bölümde, kadın girişimciliğin nasıl ve kimler tarafından desteklendiği irdelenecektir. Daha sonraki bölümde kadın girişimci profili ve mikro kredi sorunu, mevcut araştırmalar yardımıyla ortaya konacaktır.

Kamu kuruluşları, özel sektör ve kadın dernekleri neler yapıyor?

1990'lı yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan 20 yıllık dönemde çok fazla ön plana çıkan kadın girişimciliği söyleminin 2000li yılların 2001 ve halen içinde bulunduğumuz 2008 krizi sonrasında da güncelliğini koruduğunu söylebiliriz, hatta 2008 krizinden çıkışın önemli bir ayağı olarak görülmeye başlandığını da eklemek mümkün. "Kadın girişimciliği, kadın istihdamının bir parçası olarak tartışılacağı yerde kadın istihdamını geliştirmenin yegâne çözümü olarak sunulmaktadır. Bununla da kalınmayıp, kadın girişimciliğinin yoksulluğu ortadan kaldıracığı, kadınları güçlendireceği, kadın-erkek eşitliğini sağlayacağı, ülke ekonomisini geliştireceği iddia edilmektedir" (KEİG, 2009:22). Kadın girişimciliğinin desteklenmesi Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005)'de da yer almaktadır. Özel İhtisas Komisyonunun (ÖİK) hazırladığı raporda kadın girişimciliğinin nasıl destekleneceği sıralanmakta (Ecevit, 2007:4).

- İş kurma sürecinde yerine getirilmesi gereken formalitelerin azaltılması;
- Kadınları girişimcilğe özendirmek üzere kurumsal mekanizmalar oluşturularak onlara piyasa eğilimleri, mevzuat, ihracat ve benzeri konularda danışmanlık hizmetleri verilmesi; bu hizmetlerin kadınların gereksinimlerine ve ödeme güçlerine uygun olması;
- Tarımla ilgili sektörlerde kadın girişimciliğinin, kooperatiflerin ve kadın liderlerin özendirilmesi;
- Kredi ve kefalet kooperatifleri gibi mevcut örgütlenme ve programların yeniden yapılandırılması ve bu suretle, giderek daha büyük bir sayıya ulaşan küçük girişimcilere kredi sağlayacak duruma getirilmesi, bu stratejinin kadın girişimci sayısını artırmada başarısız kalması halinde, bizzat kadınların sahibi oldukları kuruluşların desteklenmesi;
- Kadınların iş kurma kredileri ve hizmetlerinden yararlanabilmeleri için, bürokratik ve mali işlemlerin azaltılması;
- Banka kredilerinde talep edilen kefalet zorunluluklarını azaltmak üzere, alternatif kefalet biçimleri geliştirilmesi.

Ancak, 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Plan dökümanlarına baktığımızda, artık çocuk, kadın, genç gibi kategoriler için Özel İhtisas Komisyonu raporu üretilmekten vazgeçildiğini görüyoruz. İşgücü piyasası açısından dezavantajlı gruplar kadınlar, özürlüler, gençler ve eski hükümlüler olarak tanımlanmış ve Çalışma Hayatı Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) raporunda, öncelik ve tedbirler kısmında "Girişimcilik, özellikle kadın girişimciliği teşvik edilmelidir, istihdam ve yatırımla orantılı sübvansiyonlar sağlanmalıdır." ifadesi ile yetinilmiştir (DPT, 2007; 99). Dolayısıyla, kadınlara yönelik istihdam artırıcı teşviklerin 2000'li

yılların başından itibaren sadece kadın girişimciliğinin desteklenmesi ile sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Kadın girişimciliğinin desteklenmesinin bir diğer "resmi" gerekçesi de yoksullukla mücadele olmaktadır. Dokuzuncu Plan ÖİK raporunda, daha yüksek kadın istihdamı (Plan hedefi %29'luk işgücüne katılma oranıdır), ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması için bir koşul olarak ileri sürülmektedir: özellikle işgücü piyasasına yeni giren kadınların tam zamanlı işlerde çalışmaları durumunda, yoksulluğun %15 azalacağı hesaplanmıştır (DPT, 2007: 100).

Özetle kadın girişimciliğinin desteklenmesi, resmi raporlarda çok düşük oranda olan kadın istihdamının artırılması ve yoksullukla mücadelede, sosyal devlet politikaları yerine, hanenin, ailenin gelirini artırmak üzere kadınlara gelir getirici işler sağlamak olarak ifadesini bulmaktadır. Yoksulluğun kamusal müdahale ile, yapısal dönüşümü sağlayacak tedbirlerle azaltılması yerine, gelir transferi ile dengelenmesi çabalarına bir ilave olarak, kadını özne olarak kabul etmeyen ve kadını yeniden aileye mahkum eden ve kadının aile gelirine destek şeklindeki, geçici/ikincil konumunu pekiştiren bir uygulamadan söz etmek mümkün. Kadın girişimciliğinin teşviki, daha da vahim olarak, herkese iş ve insanca yaşam gibi bir kamusal hakkı/talebi gündemden düşüren güce de sahip görünüyor; yoksulları yoksulluklarına/yoksunluklarına katlanabilecek oranda, riski yüksek piyasa koşulları ile karşı karşıya bırakıp, yine bireysel çözümü ve biraz da sermaye açısından talep artışını garantilemiş oluyor.

Böylelikle, kadın girişimciliğinin desteklenmesi, istihdam stratejisi, yoksullukla mücadele gibi daha bütüncül bir programın parçası olmaktan ziyade, yoksulluğun kadın emeğinin bir başka biçimde sömürülmesi üzerinden yeniden düzenlenmesi projesi gibi durmaktadır. Çok tartışmalı bir konu da olsa, Avrupa Birliği (AB) kadın girişimciliğini ve kadın-erkek eşitliğini istihdam ve sosyal işler başlığı altında ele almakta ve örneğin, Türkiye'de kadın girişimciliğini destekleyen GAP-GİDEM¹ projesini fonlamaktadır. Yine benzer şekilde, Uluslararası Çalışma Örgütü, kadın girişimciliği konusunu, işgücü piyasası politikalarında kadınlara erkeklerle eşit fırsatlar sağlanması bağlamında ele almaktadır. Örgüt, Kadın Girişimciliğinin Geliştirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (WEDGE)'nin bir bileşeni olan Küçük Girişimciliği Geliştirme Programı (SEED) kapsamındaki çalışmaları ile girişimcilik bağlamında kadınlara destek sağlamaktadır.

1 GAP-Girişimci Destekleme Merkezleri, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilip GAP İdaresi ve BM Kalkınma Programı tarafından yürütülen, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde orta boy işletmelerin geliştirilmesini hedef alan bir projedir. Girişimci merkezleri esas olarak bölgedeki dört ilde (Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa) faaliyet göstermekte ise de, başka illerdeki de dahil olmak üzere bölgedeki işyerlerine hizmet vermektedir.

Türkiye’de sermaye kesiminin konuya ilgisi sadece vitrin düzeyindedir; örneğin TOBB Kadın Girişimciler Kurulu (KKG) kurmuştur, toplam üye sayısı 880 bine yakındır ve bunların 26 bine yakını kadın üye ya da kadın üye ortaklı şirketlerdir (TOBB;2007). TOBB’a bağlı oda (toplam 251)’ların sadece 24’ünde Kadın Girişimci Kurulları vardır. Kadın girişimciler kurulunun web sayfasına bakıldığında eğitim sertifikası, teşvik ödülleri vb. faaliyetlerin ağırlıklı olarak yer aldığı görülebilir. KKG’un 19 kadın üyesi, tekstil, mobilya, restoran, cep telefonu distribütörü, ilköğretim okulları sahibi gibi daha çok hizmet sektöründe faaliyet gösteren, bir kısmı ünlü iş sahibi kadınlardır. Türkiye’de Kadın Girişimci, 2007 Durum raporundaki tesbit ya da uyarı kadın derneklerinin pozitif ayrımcılık taleplerinin bile ne kadar rahatsız ettiğini göstermektedir:

“Kadın girişimci sorunlarının tartışılacak en uygun platformu olan bu dernekler ne yazık ki, ‘Feminizm, Feministler’ gibi ön yargıları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. ‘İş Kadını’ ayrımının pozitif anlamda yapılması istenirken ve ‘İş Adamı’ derneklerine tepki gösterilmezken, bu gibi kadın girişimci derneklerinin var olması hem önemli, hem de zaman zaman çelişkiler yaratarak kendilerine zarar vermektedir. Çünkü, genelde kadın dernekleri tarafından dile getirilen sorunlar salt kadın girişimcilere özgü olmayıp, aslında tüm girişimcilerin ortak sorunlarıdır. Her alanda eşitlik beklenirken, kadın dernekleri tarafından beklenen pozitif ayrımcılık mutlaka sadece kadının biyolojik farklılıklarına yönelik olmalıdır.” (TOBB; 200; bold karakterler yazara ait).

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)’nin 600 üyesi, %35 oranla imalat sanayinde faaliyet gösteren büyük ölçekli, finans kapital olarak tanımlanan 2500 adet firmadır; Koç, Sabancı, Eczacıbaşı, Doğan, Doğuş vb. gruplar üyesidir. Dolayısıyla, TÜSİAD da, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) ve Türk Girişimci ve İş Dünyası Konfederasyonu (TURKKONFED) gibi sadece söylem düzeyinde konuyla ilgilenmektedir. Örneğin, TESK tarafından iş hayatında daha aktif bir rol üstlenmelerini teşvik amacıyla başlatılan Kadın Girişimciliğini Destekleme Projesi kapsamında eğitimlerini tamamlayan 6 bin 300 kadın, 2009 yılında ‘Girişimci Sertifikası’ almıştır.

Kamu kuruluşlarının da konuya destek ve ilgileri pek iç açıcı bir tablo sunmamaktadır, örneğin Küçük ve Orta Ölçek İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)’nin yeni girişimci destek uygulamasına göre, farklı bölgelere ve farklı ihtiyaçlara göre (işletme kuruluş, işletme gider vb.) geri ödemesiz, 5.000 ila 15.000 TL arasında değişen oranda üst limitte desteği vermektedir; bu miktarların %60-%80 oranı kadın veya özürlü girişimciye yöneliktir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), 2008-2012 Stratejik Plan (2007)’ına

göre, 1990'lı yıllarda biten kadın istihdamı ile ilgili projelerden sonra, daha çok kadına yönelik şiddet konulu eğitim programlarına ağırlık verilmektedir. Bunun yanısıra, yoksul kadının güçlendirilmesi amacıyla mikro kredi uygulamasının ilki Van ilinde başlatılmış ve 709 kadın bu imkândan yararlandırılmıştır. Mersin ilinde ise hedef kitlesi yoksul kadınlar ve genç işsizler olan "Yoksullar İçin Mikro Kredi Projesi" kapsamında 144 kadına mikro kredi verilmiştir (KSGM, 2008a). Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'un mesleki eğitim kursları ya da kendi işini kuracaklara yönelik kurslarında cinsiyete göre bir ayırım yapılmamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planı (KSGM, 2008b)a göre, kadınların tarım alanındaki girişimciliğinin teşvik edilmesi için Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, İŞKUR, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı sorumlu görülmektedir. Ayrıca kadın girişimciliğinin eğitim, finansman, danışmanlık hizmetleri ile desteklenerek teşvik edilmesi için de MEB, KOSGEB, İŞKUR, GAP İdaresi Başkanlığı sorumlu tutulmuştur. KSGM, Üniversiteler, TESK, TOBB, Kadın Girişimciler Kurulu, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), Özel Sektör işbirliği yapılacak kuruluşlardır. 25 Mayıs 2010'da yayımlanan Başbakanlık "Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması" genelgesi, yeni bir düzenleme önermektedir: kamu ve özel sektörü de kapsayan düzenlemeyle, müsteşarlık düzeyinde görevlendirmelerle, kadın istihdamı ve fırsat eşitliği kurulları oluşmasını, cinsiyete dayalı istatistiklerin toplanmasını, kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerin hazırlayacakları stratejik planlara kadın-erkek eşitliği yaklaşımını dahil etmeleri beklenmektedir. Böylelikle, kadın istihdamı konusunun ve kadın-erkek eşitliği kurulları ve faaliyetlerinin daha görünür hale gelmesi hedeflenmiş görünmektedir.

2006 yılında kadın girişimcilere yönelik ürün ve hizmetler sunan ilk özel banka olan Garanti bankasının, Vakıfbank, Halk Bankası ve Ziraat Bankası'ndan sonra, Kadın Girişimci Destek Kredisi ile bugüne kadar, 4 bin 500 kadın girişimciye toplam 203 milyon lira finansman sağladığı anlaşılmaktadır (tümgazeteler.com, 30.06.2010). Kadınların kredi kullandıkları iller arasında İstanbul, İzmir, Ankara, Antalya, Bursa ve Muğla başta gelmektedir. Ayrıca, kredi konusunda ilk kez 1976 yılında Bangladeş'te bir araştırma projesinin parçası olarak kurulan Grameen Bankası Türkiye'de öncü kabul edilen bir mikro kredi projesi başlatmıştır. Üç yıllık bir pilot proje olarak başlatılan bu girişim projesinin normal ömrünün bitmesine karşın sürdüğü anlaşılmaktadır. Proje Grameen Trust tarafından Yap-İşlet-Devret modeli çerçevesinde uygulanmaktadır. Projeyi destekleyen kuruluşlar Türkiye Bölgesel Farklılıkların Azaltılması Derneği ve Diyarbakır Valiliği'dir. Projenin biri Diyarbakır, diğeri Bismil'de olmak üzere iki ofisi bulunmaktadır (Ecevit, 2007: 41).

Oldukça cömert sayılabilecek AB ve Dünya bankası (DB) fonlarından da yararlanan çok sayıda kadın derneği, ve kadın vakfı kadın girişimciliğini destekleyen projelere imza atmaktadır.² Toplam 15 Kadın Girişimci Dernekleri, değişik illerde örgütlenmişlerdir. En tanınmışlarından Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) kadın girişimcilere eğitim ve mentörlük hizmeti vermektedir. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), daha farklı bir yaklaşımla, eğitimin yanında, kredi danışmanlık ve pazarlama desteği vermektedir. Örneğin, Maya (Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi) Türkiye'nin ilk -yerli- mikro kredi kurumudur. Haziran 2002'de kurulan Maya kanalıyla iş kurmak isteyen ya da işlerini geliştirmek isteyen kadınlara küçük krediler vermektedir. Program Kocaeli, Sakarya, Düzce ve İstanbul'da uygulanmakta olup diğer kentlere yayılması hedeflenmektedir. Program kapsamında, şimdiye kadar toplam 8,497 adet kredi verilmiştir. Dağıtılan toplam kredi tutarı ise 7 milyon TL'yi geçmiştir. Kredi miktarı ortalama 600 dolardır ve vadesi 1-12 ay arasında işin niteliğine göre değişmektedir (www.kedv.org., 29.06.2010). Ayrıca kurucu kadın kooperatiflerinin (Umut Işığı, Biga, İpek Yolu, Yaşam, Simge, Kardelen ve Çağdaş Kooperatifleri) desteğiyle Kadın Kooperatifleri Birliğini kurmuşlardır.

Kadın girişimciler profili ve mikro kredi

Kadın girişimciler konusunda yapılan Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa ve Gaziantep'de GAP-GİDEM projesi kapsamında yapılan araştırmanın (Özar; 2005) sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

- Kadınlar, genellikle ilk kurdukları işlerde müşterinin ve iş nedeniyle ilişkiye girdikleri kişilerin kadınlar olmasını tercih etmektedir.
- Kadınlar ilk etapta geleneksel rolleri icabı yaptıkları işlere yönelmekte ya da katıldıkları bazı eğitim programları ile geliştirdikleri el sanatları, gıda, terzilik, berberlik gibi işleri tercih etmektedirler.
- İş kurmaya öncülük eden kadınların, genellikle eğitim ve ekonomik durumu daha iyi olan, ailelerinden ve yakın çevrelerinden daha az engelle karşılaşan kadınlar arasından çıktığı gözlenmiştir.
- Kadınlar ya tek başlarına ya da en fazla bir ortakla iş kurmayı tercih etmektedirler.
- İş kuranların bir kısmı il dışından gelen ve işe ilişkin deneyimleri olan, eğitim düzeyi yüksek kadınlardır.

2 Kadın girişimciliği ile ilgili kamu, özel sektör, kadın kuruluşları ve projelerle ilgili ayrıntılı bilgi için çok zengin bir kaynak ve eleştirel bir bakış açısından bkz. (Ecevit, 2007).

- Kurulan işin konusu, çoğunlukla ilin sosyal yapısına ve üretimle ilgili olanaklara göre şekillenmektedir.

- Kadınların mevcut becerileri temelinde kurdukları işler daha başarılı olmaktadır. Özellikle, geçmişte bir işyerinde çalışarak mesleklerini öğrenmiş olan kadınlar kendi işlerini kurduklarında belirli bir müşteri potansiyeli ile başlayabilmekte ve bu durum işte başarı için önemli bir kriter olabilmektedir.

- İş kuran kadınlar diğer kadınlara bir rol modeli teşkil etmesine karşın, bir çok kadın iş kurmayı düşündüğü halde toplumsal engeller ve finans sorunu nedeniyle cesaret edemediğini söylemiştir (Özar, 2005:26).

Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki kadınlar arasında, daha önce iş deneyimi olan ve/veya ailesi tarafından daha az engellenen kadınların, kendi becerilerine uygun işlere yönelindikleri ve başarılı oldukları anlaşılmaktadır. Türkiye genelinde yapılan çalışmalarda kadınların ortalama çalışma hayatı deneyim süreleri 8.3 yıldır. Bu oran erkek girişimciler için 15 yıl olarak belirlendiğinden, kadınlar erkeklere göre daha az deneyimle iş kurduğu bilinmektedir (KSGM, 2000:34).

Unutulmaması gereken, girişimci olan kadınların büyük çoğunluğunun daha önce evkadını/ev işçisi olmasıdır, ancak %30'a yakın bir oranda kadının geçmiş iş tecrübesi vardır; bu durum girimci kadınların yöneldiği alanların neden eviçi üretim ve bakım emeğiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmacılar, kendi becerilerine uygun işlerin yani genellikle gıda, hazır giyim, turizm, sigortacılık, sağlık ve temizlik sektörlerindeki işlerin, sektöre giriş açısından daha kolay ve daha az sermaye/donanım gerektirdiği söylemektedir (Yetim, 2002, Soysal, 2010). Ayrıca bu sektörlerdeki işlerin iş ve aile yaşamını daha fazla dengeleme imkanı sunduğu da düşünülebilir.

Finans sorunu ya da mikrokredi almakta karşılaşılan sorunlar, tüm araştırmaların ifade ettiği ortak konudur. KOBİ'lerin bilinen finansman sorunlarına ilaveten, kadınların karşılaştıkları ilave engeller de vardır: kadınlar daha çok kendi tasarruflarına ve aile desteğine dayanarak işlerini kurmaktadır (Gökakın, 2000; Yetim, 2002; Özar, 2003, KSSGM, 2000; Ufuk ve Özgen, 2001, Soysal, 2010). Tan (2006: 530)'nın Kastamonu'da yapmış olduğu araştırmada, kadınların girişimcilik faaliyetlerinde karşılarına çıkan engelleri şu şekilde sıralamıştır; toplumun kadınlar hakkındaki değer yargıları ve inanışları (%30), bilgi eksikliği (%23), rakiplerin engellemeleri (%20), sermaye bulma güçlüğü (%16) ve yasal ve bürokratik engeller (%11).

Konuyla ilgili araştırmalara baktığımızda, finansal piyasalarda mevcut arz ve talep yönlü faktörlerden bahsedilmektedir (Ergüneş, 2010:...). Neo-klasik ana-

lize göre, işlem maliyetlerinin kadınlar için daha yüksek olmasının nedeni, bilgi, müzakere, denetim ve uygulama kısıtlarına dayanıyor. Ayrıca, kadınların daha az mülkiyete ve daha düşük gelire sahip oldukları için daha az tasarruf yaptıkları ve daha az borçlandıkları da belirtiliyor; ancak borç verenler açısından düşük kar marjları nedeniyle, kadın borçlanıcıların riski düşük kabul ediliyor. Kuşkusuz, bütün bu faktörlerin toplamı olarak da kredi teminatı açısından kadınlar güvenilir kabul ediliyor. Aslında arz ve talep yönlü faktörlerin gerisinde yatan patriyarkal sistemin eşitsiz güç ilişkileridir; finans piyasası da cinsiyetçidir ve erkekler kadınların finans kanallarına ulaşmalarını da denetim altında tutmaktadır.

Mersin’de yapılan bir araştırma (Yetim, 2002) ise, göç ve kentleşmenin kadınlar üzerine etkilerini göstermektedir: Kentleşme, kadınların girişimci olmasını sağlayan olanakların edinilmesinde önemli bir süreç olarak yorumlanmıştır. Kadınların yaklaşık %52’si Mersin doğumlu iken, %48’i farklı kentlerden Mersin’e göç etmişlerdir. Mersin’e göç yoluyla gelen kadın girişimcilerin %92’si, 1980 yılı ve sonrasında Mersin’e göç etmişlerdir. Mersin kentine göç yoluyla gelen girişimci kadınların %67’si, babasının ve eşinin tayini, evlilik gibi ailelerinden kaynaklanan gerekçelerle, %33’ü ise, iş olanağı bulabilmek, terör, güvenlik gibi farklı gerekçeler çerçevesinde göç ettiklerini söylemişlerdir. Kadınları girişimci olmaya iten faktörler, bu araştırma kapsamında şöyledir: “ekonomik anlamda zor durumdan kurtulma isteği”, “işletmenin girişimci kadının ailesinden ya da eşinin ailesinden devralınması”, “aileye ek gelir sağlayabilmek”, “beklenen standartlarda ücretli çalışma olanağına erişememiş olmak” gibi etmenler, kadınları girişimci olmaya iten faktörler olarak değerlendirilmiştir. “Özgürce çalışma isteği”, “bağımsız olmayı gerçekleştirme isteği”, “üretken olma isteği” gibi faktörler ise kadını girişimciliğe çeken faktörler olarak ele alınmıştır. “İten” ve “çeken” faktörlerin ağırlığı bu araştırma kapsamında hemen hemen eşittir.

Bu sonuçlar, diğer araştırmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir, örneğin Çelik ve Özdevecioğlu’nun (2001) Nevşehir’de yaptıkları bir diğer araştırmada ise, kadınların girişimci olmalarında daha çok aileye ek gelir sağlamak, kocanın ölmesi, kendini ispat etme ve geçmiş mesleki tecrübelerin ticari hayata aktarılması gibi değişik faktörlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Tan’ın (2006: 529) Kastamonu’da yapmış olduğu araştırmada ise; üretken olma, başarı tutkusu ve bilgi birikimi (%42), bağımsız çalışma arzusu (%25), kazanç elde etme isteği (%14), aile işini devam ettirme isteği (%14) ve başka seçeneğin olmaması (%5) gibi faktörlerin kadınların iş kurma nedenleri olarak belirlenmiştir. Çakıcı’nın (2003: 87-88) Mersin’de 160 girişimci kadın üzerinde yapmış olduğu bir diğer araştırmada da; kadınların işlerini daha çok yalnız başlarına kurdukları, işlerini büyük ölçüde sev-

dikleri için yaptıkları, büyük bir bölümünün herhangi bir ticari ve iş deneyimine sahip olmadan işlerini kurdukları, başlangıç sermayelerini ise daha çok aile ve akrabalarından temin ettikleri tespit edilmiştir.

Özen Kutanis ve Hancı (2004), Adapazarı ve Kocaelinde yaptıkları araştırmada, girişimcilerin %48'inin (12 kişi) işletmesinin finansını kendisi karşıladığını belirtmiştir; araştırmaya dahil edilen kadın girişimciler evli, orta yaşlı ve eğitilmiş olup, 15 kişinin (%60) hafif sanayide (Tekstil, Mobilya, Çeyiz, Butik, Çiçekçi, Unlu Mamuller, Yemek Fabrikası, Ayakkabı Mağazası), 8 kişinin (%32) sağlık ve hizmet sektöründe (Petrol İstasyonu, Cafe, Eczacı, Mühendislik Bürosu, Kuaför, Lokanta, Odyometris), 1 kişinin (%4) hem hizmet sektöründe hem de hafif sanayide (Tasarım ve Yurt İşletmesi), 1 kişinin (%4) eğitim sektöründe faaliyet gösterdiği vurgulanmaktadır. Faaliyet alanları oldukça çeşitli olan kadınların girişimci olma maceraları daha çok aile ve yakın çevre tarafından şekillenmektedir: kişisel özgürlük istediği için girişimci olan kadınların oranı ise %84'tür; asıl önemlisi ailesinde girişimci olan kadınların oranı %72'dir (Özen Kutanis ve Hancı, 2004: 462). Kişisel özgürlük algılarının iş ve aile yaşamı arasında denge kurmak kadar, sosyal statü kazanmak da olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de girişimci kadını belirleyen temel karakteristikler ise kendine güvenli, cesaretli ve sabırlı olma şeklinde ifade edilmektedir (Ufuk ve Özgen, 2001, Soysal, 2010). Ayrıca, kadınların, erkek girişimcilerle karşılaştırıldığında kardan çok sosyal itibara önem verdiği, risk almada erkek girişimcilere oranla daha temkinli hareket ettiği ve daha az özgüvenli oldukları da belirtilmektedir (Ertübey, 1993, Soysal, 2010).

Kadın girişimcilerin karşı karşıya kaldıkları tablonun bütünü, çoğu araştırmacıların da ifade ettiği "geleneksel/kültürel" değer yargıları/"cinsiyetten kaynaklanan engeller" ya da toplumsal cinsiyetçi işbölümü ile tek başına açıklanamaz görülüyor; zira işgücü piyasası da finans piyasası da cinsiyetçi kurumlar oldukları için, kadınlara karşı uygulanan ayrımcılık da sistematik niteliktedir. Bu nedenle girişimci kadınlar kendi birikimleri ve/veya aile desteği ile bu engelleri aşmaya çalışmaktadır. Girişimci olma serüvenlerinin altında yatan faktörler çok çeşitli görünmektedir, kadının sınıfsal/ekonomik/toplumsal konumuna göre şekillenmektedir.

Elimizde çok fazla araştırma sonucu olmadığı için, girişimcilik deneyiminin, ister görece refahı daha yüksek kadınlar için, isterse yoksul ve daha önce hiç iş deneyimi olmayan kadınlar için olsun nasıl bir dönüşüm yarattığı konusu çok açık değildir. Kadın emeği konusunda yapılan araştırmalar, kadınların iş/çalışma olarak ifade ettikleri durumun evin dışındaki iş/çalışma olduğunu göstermektedir; bu anlamda evkesenli üretim, "boş durmaktansa yapılan" ikincil bir iş olarak kadınlar tarafından adlandırılmaktadır; ancak kendileri için harcamasalar bile, "kendi"

paralarını kazanmaları kuşkusuz “kendi emek”lerini yeniden anlamlandırma sürecini de beraberinde getirmektedir. Kendi hesabına çalışan girişimci kadınlar açısından ise, hem erkek gelirine göre önemsiz de olsa “kendi” parasını kazanmanın yarattığı dönüşüm söz konusudur; hem de evin dışında yaşanan bir pratik sonucu. elde edilen/kaybolup giden, belki birbirleriyle çelişen pek çok değer yarısının etkileri de önemlidir. Zira ev “....’yuva’nın sıcaklığı ile birlikte ‘zindan’ın karabasanını da içinde taşır. Ev, hem dönülüp gelinen, hem de kaçılıp kurtulmak istenen yerdir” (Şenol-Cantek, 2001: 102).

REFERANSLAR

- Çakıcı, A., (2003) “Mersin’deki Kadın Girişimcilerin İş Kurma Öyküsü ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler,” 11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Afyon.
- Çelik, C. ve Özdevecioğlu, M., (2001) Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma, I. Orta Anadolu Kongresi: Kobi’lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları.
- DPT (2007), IX. Kalkınma Planı Çalışma Hayatı ÖİK raporu, Ankara
- Dünya Bankası (2009), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi, Beşeri Kalkınma Sektörü, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Rapor No 48508-TR, 23 Kasım
- Ecevit, Y., (2007), Türkiye’de kadın girişimciliğine eleştirel bir yaklaşım, ILO, Ankara.
- Ergüneş, N. (2010)...7. sayfada “Kadınlara Yönelik Kredi Biçimleri ve Kadın Emeğinin Enformelleşmesi”
- Ertübe, Neşe Ö., (1993) “Türkiye’de Kadın Girişimciliği: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler”, Türkiye’de Kadın Girişimcilik, Necla Arat (der.)
- Gökakın, (2000), “Doksanlı Yılların Yeni Kahramanları: Türkiye’de Girişimci Kadın Profili,” 8. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Nevşehir.
- KEİG, (2008) Kadın Girişimciliği, Şemsa Özar, www.keig.org
- KEİG, (2009) Türk kadın emeği ve istihdamı, sorun odakları ve politika önerileri, Nisan
- KSGM (2000), Kadınlara ait girişimlerin desteklenmesi, Ankara
- KSGM (2007), Stratejik Plan 2008-2012, www.ksgm.gov.tr
- KSGM (2008a), Kadın ve Yoksulluk, Ankara
- KSGM (2008b), Ulusal Eylem Planı, ksgm.gov.tr/eylem_toplumsal.php
- Özar, (2005), GAP bölgesinde kadın girişimcilik, GAP-GİDEM, Ankara
- Özar, (2003) Barriers to woman’s micro and small enterprise success in Turkey, International Policy Fellow, 2002, Center for Policy Studies, Central European University and Open Society Institute International Policy Fellow, Boğaziçi University, Department of Economics

- Özen Kutanis, R. ve Hancı, A., (2004) "Kadın girişimcilerin kişisel özgürlük algılamaları", Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25 - 26 Kasım (<http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/11-2.pdf>)
- Soysal, A. (2010), "Türkiye'de kadın girişimciler: engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme", A.Ü. SBF dergisi (www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/65/1/6_Soysal_Abdullah.pdf)
- Şenol-Cantek, L.F. (2001), "Fakir/haneler:Yoksulluğun ev hali", Toplum ve Bilim, s. 89, yaz.
- Tan, F.Z.S., (2006) "Tarihi Akış İçinde Kastamonu Kadın Girişimciliği," 14. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Erzurum.
- TOBB (2007), Türkiye'de Kadın Girişimci, Durum raporu, Ankara
- TÜİK, İstatistik Yıllığı, 2005-2009, Ankara
- Ufuk, H. ve Özgen, Ö. (2001) Interaction between the Business and Family Lives of Women Entrepreneurs in Turkey, *Journal of Business Ethics*, 31 (2), 95-117.
- Yetim, N., (2002), "Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler, Mersin örneği", Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış dergisi, cilt. 2, sayı. 2, Temmuz